

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. სპეციალური გამოშვება:
დავით აღმაშენებელი და მისი ეპოქა.
თბილისი. 2012

მიხეილ ბახტაძე

ერისთავობის საკითხი დავით IV აღმაშენებლის ცენტრალისტურ პოლიტიკაში

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებულია მოსაზრება, რომ დავით IV აღმაშენებელი ერისთავობის ინსტიტუტის წინააღმდეგ იბრძოდა. ამის საილუსტრაციოდ კი ბაღვაშებისა და ძაგან ზედაზნის ციხის პატრონის მაგალითებია მოყვანილი. „ჩანს გრძელდება ...საქართველოს გაერთიანებისთანავე დაწყებული პროცესი ძველ ადმინისტრაციულ ერთეულთა, საერისთავოთა გაუქმებისა“.¹

პირველ რიგში კლდეკარის საერისთავოს საკითხი განვიხილოთ. რ. მეტრეველის აზრით, ლიპარიტ V ბაღვაშის გაძევების შემდეგ ერისთავი მისი ძე რატი გახდა. „რაც შეეხება კლდეკარის საერისთავოს, მან კიდევ რამოდენიმე წელს იარსება, სათავეში ლიპარიტის ძე რატი ედგა ... (დავითმა – მ. ბ.) კლდეკარის საერისთავო გააუქმა და თავის სამფლობელოს შეუერთა 1103 წელს“.² ვ. კობალიანის აზრითაც, საერისთავო რატის სიკვდილის შემდეგ, 1103 წელს³ გაუქმდა. რატი ლიპარიტის ძე მართლაც 1103 წელს გარდაიცვალა, მაგრამ იყო ის ამ დროს ერისთავი თუ არა, უცნობია. წყაროები მას ერისთავად არ მოიხსენიებენ. ჩვენი აზრით, ბაღვაშებმა ერისთავობა 1094 წელს დაკარგეს, ლიპარიტ V-ის შეპყრობის მერე. არ გვგონია, რომ დავით IV-ს ერისთავობა კვლავ ბაღვაშების ხელში დაეტოვებინა, ეს მის პოლიტიკას ეწინააღმდეგებოდა.

რაც შეეხება კლდეკარის საერისთავოს გაუქმებას, ჩვენი აზრით, ამგვარი რამ არ უნდა მომხდარიყო. არც ერთი წყარო არ ადასტურებს კლდეკარის საერისთავოს გაუქმების ფაქტს. დავითის ისტორიკოსი წერს – „მოკუდა რატი ძე ლიპარიტისი ... და აღარავინ დაშთა საყოფელთა მათთა მკვიდრი ... და მამული მათი აღიღო მეფემან“.⁴ შემდეგ მემატთანე წერს: „და მამული

¹ მ. ლორთქიფანიძე. საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედში. დავით IV აღმაშენებელი. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. III. თბ. 1979, გვ. 213.

² რ. მეტრეველი. შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში. თბ. 1973, გვ. 80.

³ В. У. Копалиани. Клдекарское эриставство. Тб. 1949, გვ. 13

⁴ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. ცხოვრება მეფეთ დავითისა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1959, გვ. 326.

ლიპარიტეთი უმკვიდროდ დარჩენილ იყო, არამედ სხუათა მრავალთა და სამართლიანთა და უსარზელ-მიუხეუტელთა სოფელთა თანა მისცნა დედასა ღმრთისასა სამსახურებლად“. ⁵ სწორედ ამ ცნობაზე დაყრდნობით თვლიან, რომ დავითმა გააუქმა კლდეკარის საერისთავო და ის გელათის მონასტერს⁶ შესწირა. აღსანიშნავია, რომ მემატიანე ყველგან ლაპარაკობს ბაღვაშთა მამულზე. იყო კი კლდეკარი მათი მამული? რა თქმა უნდა, არა. მართებულად შენიშნავს ი. ანთელავა, რომ მატიანეში ლაპარაკია კაცხის მამულზე, რომელიც მეფემ ბეთალმანის უფლებით აიღო. „რაც შეეხება საერისთავოს გელათისათვის შეწირვას, საამისო მონაცემები არ ჩანს და არცაა მოსალოდნელი ვეებერთელა ადმინისტრაციული ერთეული მონასტრისათვის შეეწირათ, თუნდაც გელათისათვის“. ⁷ ბაღვაშთა მამული რომ არგვეთი იყო და არა კლდეკარი, ეს ნათლად ჩანს წყაროებიდანაც. რატი I „დაჯდა მამულსა თუსაა არგუეთს“. ⁸ 1057 წელს ლიპარიტ IV-ის დატყვევების შემდეგ „დარჩა მამული არგუეთისა ივანეს“. ⁹ თავად ივანე ლიპარიტის ძეც ხომ პირდაპირ წერს – „მოვედი კაცხს, მამულსა ჩუენსა“. ¹⁰ შეუძლებელია მამულის ქვეშ საერისთავო „ქუეყანა“ ვიგულისხმოთ. ჩვენი აზრით, დავით აღმაშენებელს კლდეკარის საერისთავო არ გაუუქმებია. 1094 წელს მან ბაღვაშებს ერისთავობა ჩამოართვა. რატი კი 1103 წლამდე ფლობდა თავის მამულს არგვეთში.

ჩვენი აზრით, 1094 წელს დავით აღმაშენებელმა ერისთავობა გადასცა თევდორეს. მემატიანე წერს – „თრიალეთი და კლდეკარნი ჰქონდეს თევდორეს, ჭყონდიდელის დისწულსა, კაცსა გონიერსა და დიდად მყოფსა“. ¹¹ თევდორეს მიერ კლდეკარის ფლობა სხვას არაფერს ნიშნავს, თუ არა კლდეკარის საერისთავოს ერისთავობას. შევადაროთ მემატიანის ნათქვამი თევდორეზე – „თრიალეთი და კლდეკარნი ჰქონდეს თევდორეს“, იმავე მემატიანის ცნობას ლიპარიტ V-ის შესახებ – „ჰქონდეს თრიალეთი და კლდეკარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა ლიპარიტს“. ¹² როგორც ვხედავთ, თევდორე იმავე ტერიტორიას ფლობს, რომელსაც ლიპარიტი. გამონაკლისია მხოლოდ „მიმდგომი მისი ქუეყანა“, მაგრამ რა იგულისხმება მის ქვეშ, უცნობია. კლდეკარის საერისთავოს ძირითად ნაწილს სწორედ „თრიალეთი და კლდეკარნი“ წარმოადგენდა. მართალია, მემატიანე თევდორეს ერისთავს არ უწოდებს, მაგრამ აქ გასათვა-

⁵ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. ცხოვრება მეფეთ მეფე დავითისა, გვ. 330.

⁶ რ. მეტრეველი. შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში, გვ. 82.

⁷ ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XII საუკუნეებში თბ. 1983, გვ. 182.

⁸ მატიანე ქართლისაი. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 278.

⁹ მატიანე ქართლისაი, გვ. 301.

¹⁰ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული, ახსნილი თედო ჟორდანიას მიერ. წ. I. ტფ. 1892, გვ. 203.

¹¹ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. ცხოვრება მეფეთ მეფე დავითისა, გვ. 331.

¹² დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. ცხოვრება მეფეთ მეფე დავითისა, გვ. 325

ლისწინებელია ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი საერთოდ არ იყენებს ტერმინ ერისთავს. ლიპარიტ V-ს ის უწოდებს ამირას და არ მოიხსენიებს მას ერისთავობით, თუმცა ლიპარიტს რომ ერისთავობა ჰქონდა, უეჭველია. ამრიგად, ჩვენი აზრით, 1094 წლის შემდეგ კლდეკარის ერისთავი თვედორე გახდა. თვედორეს ერისთავად თვლის ი. ანთელავაც.¹³

ი. ანთელავას აზრით, დავით IV-მ კლდეკარის საერისთავოს ნაწილი სამეფო დომენად აქცია, „მაგრამ საერისთავო ერთეული აქ მაინც ჩანს“.¹⁴ შეიძლება სამეფო დომენად იქცა ის „მიმდგომი მისი ქუეყანა“, რომელსაც თვედორე აღარ ფლობს. ეპიგრაფიკულ მასალაზე დაყრდნობით ნათელია, რომ თრიალეთში XII საუკუნეშიც არსებობს საერისთავო.¹⁵

კლდეკარის საერისთავოსთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას შემდეგი – დავით აღმაშენებელს კლდეკარის საერისთავო არ გაუუქმებია. მის დროს ამ მხარეს თვედორე მართავდა. მართალია, ისტორიკოსი მას ერისთავობით არ მოიხსენიებს, მაგრამ დავითის ისტორიკოსი საერთოდ არ გამოიყენებს ამ ტერმინს მაშინაც კი, როდესაც ისეთ პიროვნებაზე საუბრობს, რომლის ერისთავობაც სადავო არ არის. ამის მაგალითია ლიპარიტ V, რომელიც ნამდვილად იყო ერისთავი. მემატიანე კი მას ამ „კვლით“ არ მოიხსენიებს. „დავით IV აღმაშენებლის ღონისძიებანი ლიპარიტისძეთა წინააღმდეგ არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს საერთოდ ერისთავობის ინსტიტუტის წინააღმდეგ ბრძოლად. იგივე შეიძლება ითქვას ძაგანისა და მოდისტოსის შესახებ“.¹⁶

ერთადერთი წყარო, რომელიც ძაგანისა და მისი ძმის, მოდისტოსის, შესახებ მოგვითხრობს, არის დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმის მონასტრისადმი.¹⁷ ანდერძში ძაგანი არსად არ მოიხსენიება ერისთავად. ანდერძიდან ირკვევა, რომ ძაგანი ფლობდა ზედაზნის ციხესა და მუხრანს. დავით აღმაშენებელმა, როგორც ცნობილია, დამარცხებულ ფეოდალს ყველა სამფლობელო ჩამოართვა (არსებობს მოსაზრება, რომ ანდერძის დაწერის მომენტში ძაგანი ცოცხალი იყო და გარკვეული სამფლობელოც ჰქონდა).¹⁸ ანდერძიდან არ ჩანს არც ძაგანის ერისთავობა და, სხვათა შორის, არც მისი აბუღეთისძეობა.¹⁹ ორივე ეს მოსაზრება შეიძლება მხოლოდ ვარაუდად ჩაით-

¹³ ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XII საუკუნეებში, გვ. 182.

¹⁴ ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XII საუკუნეებში, გვ. 182.

¹⁵ მ. ბახტაძე. ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში. თბ. 2003, გვ. 181-183.

¹⁶ ი. ანთელავა, საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XII საუკუნეებში, გვ. 183.

¹⁷ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა. წ. I. თბ. 1984, გვ. 54

¹⁸ ი. ანთელავა. XI-XV სს. საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ისტორიის საკითხები. თბ. 1980, გვ. 109

¹⁹ ჩვენ სრულიად ვიზიარებთ ა. გოგოლაძის მოსაზრებას, რომ ძაგანი არ ეკუთვნოდა აბუღეთისძეთა საგვარეულოს. იხ. ა. გოგოლაძე. დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი. თბ. 2001, 139-160.

ვალოს, რომელსაც ჩვენ არ ვიზიარებთ.

ვნახოთ, თუ რამდენად შესაძლებელია ძაგანის ერისთავობა. 1103 წლამდე ზედაზნის ციხე კახეთ-ჰერეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. ამ წელს „მოსცა ჟამი ღმერთმან მეფესა დავითს და წარუღო კვირიკეს ციხე ზედაზენი. ქრონიკონი იყო სამასოცდასამი“.²⁰ ი. ანთელავას აზრით, „1103 წელს, როდესაც დავითმა კვირიკეს ზედაზენი წაართვა, ამ ციხეს ძაგანი ფლობდა, კახეთის მეფის მოხელე და ვასალი. დავითს უცდია მისთვის ციხის ჩამორთმევა, მაგრამ გიორგი II-ს კვლავ ძაგანისთვის დაუტოვებია ციხე“.²¹ თუ ძაგანმა ციხე 1103 წლის შემდგომ მიიღო (ჩვენი აზრით, ეს ნაკლებად შესაძლებელი), ეს არ გამოდგება იმის დასამტკიცებლად, რომ დავით აღმაშენებელი საერისთავოებს აუქმებდა. რადგან თუ მეფე ერისთავობის ინსტიტუტს ებრძოდა (დავუშვათ ერთი წუთით ასეთი რამ), ცხადია, ის ძაგანს ზედაზნის ციხეს „ერისთავობით“ არ მისცემდა.

ჩვენი აზრით, ძაგანი ზედაზნის ციხეს ჯერ კიდევ 1103 წლამდე ფლობდა. ანუ იმ დროიდან, როდესაც ზედაზენი კახეთ-ჰერეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. ამ შემთხვევაში კი ძაგანის ერისთავად მიჩნევა ძნელია. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, კახეთ-ჰერეთის სამეფოში შეიდი საერისთავო იყო: რუსთავის, პანკისის, კვეტერის, შტორის, მაჭის, ხორნაბუჯისა და ვეჯინის.²² სხვა ცნობები, რომლებიც რანთა და კახთა სამეფოში სხვა საერისთავოების არსებობას გვაგვარაუდებინებდა, ჩვენ არ გავგაჩნია. თუ ძაგანი ერისთავი იყო, მისი საერისთავოს ცენტრი ზედაზნის ციხე უნდა ყოფილიყო. მაგრამ ვერც ერთ ზემოთ დასახელებულ საერისთავოს ვერ გავაიგივებთ „ზედაზნის საერისთავოსთან“. ჩვენი აზრით, ზედაზნის ციხესა და მუხრანს ვერ მივიჩნევთ საერისთავო „ქუეყნად“. აქედან გამომდინარე, ძაგანის ერისთავად მიჩნევაც გვიჭირს. ძაგანი არ იყო ერისთავი და მისთვის ზედაზნის ციხის ჩამორთმევის ფაქტი არ გამოდგება იმის საილუსტრაციოდ, რომ დავით აღმაშენებელი საერისთავოებს აუქმებდა და ერისთავობის ინსტიტუტს ებრძოდა.

„დავით აღმაშენებლის ბრძოლა ერისთავობასთან, როგორც ინსტიტუტთან, არც ერთი წყაროთი არაა დადასტურებული“.²³

თავის დროზე ექვ. თაყაიშვილმა მის მიერ სამშვილდის ერთ-ერთ ეკლესიაზე აღმოჩენილი ორი წარწერა გამოსცა. მეცნიერის აზრით, ერთში ერისთავთ-ერისთავი ვაჩე და მისი მეუღლე დარეჯანი, მეორეში კი ერისთავთ-

²⁰ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. ცხოვრება მეფეთ მეფე დავითისა, გვ. 326.

²¹ ი. ანთელავა. XI-XV საუკუნეების საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიის საკითხები. თბ. 1980, გვ. 109.

²² ვახუშტი ბაგრატიონი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 561.

²³ ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XII საუკუნეებში, გვ. 180.

ერისთავი და ოპერტიმოსი ავაგ ხურციძე²⁴ მოიხსენიებიან. ექვ. თაყაიშვილს ორივე წარწერა დავით აღმაშენებლის თანადროულად მიაჩნდა. ჩვენთვის საინტერესო წარწერა ხელახლა წაიკითხეს ვ. სილოგავამ და გ. გაფრინდაშვილმა. პალეოგრაფიული ნიშნებით მათაც წარწერა XII საუკუნის პირველი მეოთხედით დაათარიღეს. მართალია, ერისთავთ-ერისთავის სახელი ვერ ამოიკითხეს, თუმცა თვით ტერმინ ერისთავთ-ერისთავის ამოკითხვა დაადასტურეს. იქ, სადაც ექვ. თაყაიშვილი კითხულობდა „ვაჩემან“, მათ ამოიკითხეს – „ჩემსა“.²⁵ როგორც ვხედავთ, ვაჩეს წაკითხვა სადავოა. მაგრამ ამჯერად ჩვენთვის საინტერესოა ის, რომ ამ წარწერაში ტერმინი ერისთავთ-ერისთავია დაფიქსირებული. ამდენად, მოსაზრება, რომ დავით IV აღმაშენებლის დროს ტერმინი „ერისთავი“ საერთოდ არ გამოიყენებოდა, სადავოა.

დაეუშვათ, დავით აღმაშენებელი მართლაც იბრძოდა ერისთავობის ინსტიტუტის წინააღმდეგ. ასეთ შემთხვევაში გაუქმებული **ადმინისტრაციული ერთეულების** – საერისთავოების ნაცვლად ახალი ადმინისტრაციული ერთეულები უნდა შეექმნა. სახელმწიფო ვერ იარსებებს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულების გარეშე. შეუძლებელია, დავით აღმაშენებელს საერისთავოების გაუქმების შემდეგ „შექმნილი პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ვაკუუმი არ შეევსო“.²⁶ მ. ლორთქიფანიძის აზრით, საერისთავოების ნაცვლად შექმნილ ერთეულად საკარგავი უნდა მივიჩნიოთ. მეცნიერის აზრით, „საკარგავი კი გვესმის როგორც სამსახურის სანაცვლოდ მიღებული პირობითი მფლობელობა“.²⁷ საკარგავის ასეთი გაგება თავისთავად გამორიცხავს იმის საშუალებას, რომ ის საერისთავოს ნაცვლად შექმნილ ინსტიტუტად მივიჩნიოთ. მოსაკარგავე არის პირობითი მფლობელი, ე. ი. პატრონი გარკვეული ტერიტორიისა. მართალია, პირობითი და დროებითი, მაგრამ მაინც მფლობელი, ანუ პატრონი. ამ შემთხვევაში მფლობელი თავის თავში სოციალურ შინაარსს გულისხმობს. მოსაკარგავე საკარგავის მიმართ განიხილება როგორც მფლობელი, პატრონი ანუ სენიორი. ის მოსახლეობა, რომელიც ცხოვრობს საკარგავის ტერიტორიაზე, ხდება მისი ვასალი; შესაძლოა დროებით, სანამ მოსაკარგავე ფლობს ამ ტერიტორიას, მაგრამ მაინც ვასალი.

განსხვავებული დამოკიდებულებაა ერისთავსა და მისი საერისთავოს მცხოვრებთა შორის. ერისთავი არის საერისთავოს **დროებითი მმართველი და არა მფლობელი**. საერისთავოს მოსახლეობა არ არის მისი ვასალი. ის მას ემორჩილება როგორც მოხელეს და არა როგორც სენიორს, პატრონს. საერისთავო და საკარგავი სულ სხვადასხვა სოციალურ ურთიერთობებზე

²⁴ Э. Такашвили. Археологические экскурсии. Разыскания и заметки. Книга II. Тиф. 1905, გვ. 44-46.

²⁵ ა. ბარამიძე. სამშვილდის წარწერის დარეჯანი. ჟურნ. „მრავალთავი“. X. თბ. 1983, გვ. 25.

²⁶ ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XII საუკუნეებში, გვ. 180.

²⁷ მ. ლორთქიფანიძე. საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედში, გვ. 214.

არიან აგებული. საკარგავი ეს არის პატრონისა და ყმის ურთიერთობა, მართალია დროებითი, პირობითი, მაგრამ მაინც პატრონყმული ურთიერთობა. საერისთავის ამგვარი რამ არ ახასიათებს. საერისთავო ადმინისტრაციული ერთეულია, საკარგავი კი არა. სწორედ ამ მიზეზის გამო ვერ ჩავთვლით ჩვენ საკარგავს საერისთავოს ნაცვლად შექმნილ ინსტიტუტად.

მართალია, ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკარგავის ის გაგებაა გავრცელებული, რომლის თანახმადაც, საკარგავი სამსახურის სანაცვლოდ მიღებული სამფლობელოს, ხოლო მოსაკარგავე მსახურეული აზნაურის მნიშვნელობით იხმარება, მაგრამ არსებობს სხვა მოსაზრებებიც.

ზ. რატიანის აზრით, „საკარგავი ნებისმიერი ობიექტია, რომელზეც ნებისმიერი გარიგება ხდება ორ სუბიექტს შორის და ეს გარიგება მხოლოდ ამ ორ სუბიექტზე ვრცელდება“.²⁸ ცხადია, საკარგავის ასეთი გაგება გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ საკარგავს შეეცვალა ადმინისტრაციული ერთეული – საერისთავო.

შ. მესხიას აზრით, „საკარგავი ნიშნავდა როგორც სამოხელეოდ, საგამგეოდ, სამართავად გადაცემულ ტერიტორიას, ქალაქს; ასევე სარგოს ფულად გასამჯელოს ...მოსაკარგავეობაც თავისთავად ორბუნება იყო – იგი, ერთი მხრივ, მოხელეობას ნიშნავდა, ხოლო, მეორე მხრივ, ისეთ მოხელეობას, რომელიც უმთავრესად სარგოთი ნაზღაურდებოდა“.²⁹ თუ საკარგავი სამართავად გადაცემული ტერიტორია იყო, განა ასევე სამართავად გადაცემული ტერიტორია არ იყო საერისთავო? საერისთავო ხომ ადმინისტრაციული ერთეული იყო, რომელიც პიროვნებას დროებით სამართავად ეძლეოდა. ერისთავი მეფის სამსახურში იდგა და თავისი საქმიანობისათვის გარკვეულ გასამჯელოსაც იღებდა. ასეთად მიგვაჩნია ჩვენ წყაროებში დამოწმებული: „კერძი საერისთავო“, „შესავალი საერისთავო“, „შესავალი საერისთავო-ერისთავო“.³⁰ ერისთავობა იყო მოხელეობა, რომლის ანაზღაურებაც გარკვეული გასამჯელოთი ხდებოდა. რომც მივიღოთ საკარგავის შ. მესხიასეული განმარტება, ასეთ შემთხვევაშიც კი საკარგავი ვერ ჩაითვლება იმად, რასაც უნდა დაეკავებინა საერისთავოების ადგილი მათი გაუქმების შემდეგ, რადგან დიდ განსხვავებას შ. მესხიასეულ საკარგავსა და საერისთავოს შორის ჩვენ ვერ ვხედავთ.

თავისი მოსაზრება საკარგავის შესახებ გამოთქმული აქვს ი. ანთელავასაც. მკვლევრის აზრით, „საკარგავი და მოსაკარგავე იგივეა, რაც საურავი და მოურავი. ტერმინი საკარგავი აღნიშნავს სამართავად, საგამგებლოდ გადაცემულ მიწა-ადგილს, ქვეყანას, ქალაქსა თუ სახელოს, დიდი იქნება ის თუ მცირე. ასევე თანამდებობის აღსრულებისათვის განსაზღვრულ გასამჯელოს – „სარგოს“, საერთოდ ფულად საზღაურს“.³¹ როგორც ვხედავთ, მკვლევარი

²⁸ ზ. რატიანი. საკარგავი. ფოლადური მიწათმფლობელობის ფორმა. ჟურნ.: „მაცნე“. №3. თბ. 1978, გვ. 179.

²⁹ შ. მესხია. საკარგავი. საისტორიო ძიებანი. ტ. I. თბ. 1982, გვ. 365.

³⁰ მ. ბახტაძე. ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში, გვ. 311.

³¹ ი. ანთელავა. XI-XV სს. საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ისტორიის საკითხები, გვ. 145.

გარკვეულწილად იმეორებს შ. მესხიას მოსაზრებას. აღსანიშნავია, რომ თავად ი. ანთელავა არ იზიარებდა მოსაზრებას – დავით აღმაშენებლის მიერ საერისთავოების გაუქმებისა და მათ ნაცვლად საკარგავის ინსტიტუტის შემოღების შესახებ.³²

ჩვენი აზრით, საკარგავი არ იყო ის, რასაც შეეძლო საერისთავოების, როგორც ადმინისტრაციული ერთეულების, შეცვლა. ჩვენ მთლიანად ვიზიარებთ ი. ანთელავას მოსაზრებას – „განა გასაკვირი არაა, რომ თითქოს დავით IV აღმაშენებლის დასაყრდენ ძალას ერისთავების წინააღმდეგ, „მოსაკარგავებს“, მისივე ისტორიკოსი, დავითის პოლიტიკის უერთგულესი პროპაგანდისტი „მოსაკარგავე მაჭირვებლებად“ იხსენიებს?! თუ მიწა-მამულის გამკვიდრების ტენდენციაზე წავა საქმე, განა „მოსაკარგავე აზნაურთათვის“ უცხო იქნებოდა ეს ტენდენცია?!“³³ ჯერ კიდევ ნ. ბერძენიშვილი შენიშნავდა, რომ „დავითის მოსაკარგავენი უმაღლესი მემამულეობის ტენდენციას ამჟღავნებდნენ“.³⁴

ბრძოლა ერისთავობის ინსტიტუტის წინააღმდეგ და საერისთავოების გაუქმება ნიშნავდა უზარმაზარი ადმინისტრაციული რეფორმის ჩატარებას. დავითის ისტორიკოსი, რომელიც მეფის მთელ საქმიანობას აღწერს, არაფერს ამბობს ქვეყნის ადმინისტრაციული მოწყობის საქმეში მომხდარი ცვლილებების შესახებ. ჩვენ ნაკლებად დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ დავით აღმაშენებელს ასეთი დიდი რეფორმა გაეტარებინა და მემამულებს ამის შესახებ ერთი სიტყვაც კი არ ეთქვა.

წყაროებში არსებული ცნობების ანალიზის შემდეგ ვერ გავიზიარებთ მოსაზრებას, რომ „დავით აღმაშენებელი ერისთავობის ცენტრალიზებული ფეოდალური სახელმწიფოსათვის შეუფერებლად თვლიდა და ყოველმხრივ ავიწროებდა და ცდილობდა მის გაუქმებას“.³⁵

ჩვენი აზრით, დავით IV აღმაშენებელი იბრძოდა არა მთლიანად ერისთავობის ინსტიტუტის, არამედ კონკრეტული ურჩი ერისთავების წინააღმდეგ. „დავითის დროს ქვეყნის მართვა-გამგეობას ადგილებზე ერისთავები ახორციელებდნენ“.³⁶

³² ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XII საუკუნეებში, გვ. 180

³³ ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XII საუკუნეებში, გვ. 180-181

³⁴ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VII. თბ. 1974, გვ. 236.

³⁵ რ. მეტრეველი. დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი. თბ. 2002, გვ. 99.

³⁶ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VI. თბ. 1973, გვ. 45.

Mikeil Bakhtadze

**ISSUE ON ERISTAVI (DUKE'S) INSTITUTION
DURING THE REIGN OF DAVID IV**

(Summary)

According to the opinion in historiography, David IV Aghmashenebeli combated the institution of the eristavis; this opinion is supported by the examples of Baghvashi family and Dzagan, patron of Zedazeni fortress. The analysis of the data provided by the sources show that Dzagan had never been eristavi and Kldekari saeristavo (dukedom) had not been abolished by the king after resignation of Baghvashis.

Let us make an assumption that David Aghmashenebeli confronted the institute of the eristavis; in such case he should had created new administrative units instead of abolished ones – the saeristavos. No state can exist without administrative division; no sources show that the king founded new administrative structures.

Struggle against institution of the eristavis and abolishment of the saeristavos could had meant conduction of the administrative reform of enormous scales; historian of David IV, describing the whole activity of the king, says nothing about the changes in the sphere of administrative organization of the country. It is impossible that the historian failed to say nothing if the king had actually taken such kind of measures.

David IV Aghmashenebeli confronted not the eristavis entirely, but he fought against some specific disobedient representatives of those; local governance during the reign of David IV Aghmashenebeli remained in the hands of the eristavis.